

26. Соловей В.П. Заснування історичного музею-заповідника / Валентина Соловей // Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 120-й річниці заснування Кам.-Поділ. держ. іст. музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. – С.13-19.
27. Старенький І.О. Формування фондів Подільського єпархіального Давньосховища (за матеріалами «Подольських єпархіальних ведомостей» і «Трудов Подольського церковного історико-археологического общества») / І.О. Старенький // Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 120-й річниці заснування Кам.-Поділ. держ. іст. музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. – С.74-79.

The article is about narrate stage development first on the Podillya museum antiquities – Davnoskhovyshche. Labour describe thirty years of activity of museum institution from times of crating 1890 year till final establishment sovetical power 1920 year.

Key words: *Kamyanets-Podilsky, Davnoskhovyshche, museum, museum's fund, clergy.*

Отримано: 3.11.2011

94(477.43)«18/19»:355.454

В. Б. Стецюк

ГАРНІЗОН МЕДЖИБОЖА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

В статті характеризується функціонування гарнізону містечка Меджибіж наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Звертається увага на склад гарнізону, особливості побуту військовослужбовців, організацію культурного життя (діяльність полкових храмів, підготовчої школи для офіцерських дітей, членство у наукових товариствах), а також на функціонування Меджибізького табірної збору.

Ключові слова: *Меджибіж, гарнізон, табірний збір, підготовча школа, полковий храм.*

Меджибіж, що виник як прикордонна фортеця на кордоні Київського та Галицького князівств, практично впродовж усієї своєї історії залишався важливим осередком розташування військових частин. У період перебування подільських земель в складі Речі Посполитої Меджибізька фортеця була одним з головних східних форпостів Литовсько-Польської держави, згодом у містечку знаходився центр округу військових поселень. Після приєднання Правобережної України до Російської імперії місто не втратило свого воєнного значення. Навпаки, проведення залізниці до Проскурова і далі на Волочиськ сприяло перетворенню Меджибожа на відносно обладнаний і водночас близький до залізничного вузла та до кордону форпост.

На жаль, ця проблема не отримала належного висвітлення у науковій літературі. Можемо відзначити лише роботи з історії Охтирського полку [17; 24], однак перебування в містечку інших частин і функціонування літнього табірної збору залишаються не дослідженими.

Насамперед варто торкнутись питання складу Меджибізької залоги у досліджуваний період. Слід зазначити, що наприкінці ХІХ – на

початку ХХ ст. існувала практика постійної ротації військових частин – щокілька років дислоковані у регіоні піхотні та кавалерійські частини змінювали місце дислокації. Що стосується Меджибожа, то його гарнізон залишався відносно стабільним – його основу складав 36-й драгунський (з 1907 р. – 12-й гусарський) Охтирський полк [1, с.39; 11, с.41-42; 12, с.41]. Також у Меджибожі тривалий час дислокувався 48-й піхотний Одеський полк, згодом переведений до Могилів-Подільського [1, с.44; 9, с.188; 11, с.48; 12, с.46].

Відзначимо, що в частинах, розташованих поблизу західного кордону, проходили службу найбільш здібні та перспективні офіцери. Зокрема, нам відомо сім генералів початку ХХ ст., які проходили службу в Охтирському полку: Георгій Іванович Єлчанінов [18]; Микола Іванович Одинцов [25]; Сергій Іванович Одинцов [26]; Олександр Васильович Самсонов [16, с.197]; Сергій Сергійович де Бальмен [14, с.183]; Євген Олександрович Леонтович [14, с.51].

Чотири роки (1895-1899 рр.) полком командував майбутній генерал, один із найбільш суперечливих полководців I світової війни, Павло Карлович Ренненкампф. На думку історика російської еміграції С. Андолєнка, за час командування П. Ренненкампфа полк став одним з кращих в російській кавалерії. Цей же дослідник наводить характеристику М.І. Драгомирова командиру охтирців: «Ну, этого затереть не смогут. Из него выйдет большой полководец. Люди, подобные ему, оцениваются только во время войны» [22, с.55].

Чимало талановитих воєначальників вийшло із лав 48-го піхотного Одеського полку. Зокрема, генеральських звань досягнули, за нашими відомостями, Йосип Альбертович Острівський [27], Володимир Олександрович Бенескул [14, с.50], Йосип Семенович Лошунів [14, с.49] та Володимир Зенонович Май-Маєвський [14, с.130]. Особливо колоритною постаттю був генерал В.З. Май-Маєвський, котрий прославився як командувач Добровольчої армії Збройних Сил Півдня Росії. Ось як про нього відгукувався його підлеглий М. Левітов: «Страдал генерал от своей тучности, и не было для него большей муки, чем молебны и парады, когда он, стоя, утирал пот с лица и багровой шеи носовым платком. Но этот человек совершенно преображался, появляясь в боевой обстановке. Пыхтя, он вылезал из вагона, шёл, отдуваясь, до цепи, но как только равнялся с нею, на его лице появлялась бодрость, в движениях уверенность, в походке лёгкость. На пули, как на безобидную мошкарку, он не обращал никакого внимания. Его бесстрашие настолько передавалось войскам, что цепи шли с ним в атаку, как на учение. За это бесстрашие, за умение сказать нужное ободряющее слово добровольцы любили своего «Мая»...» [10, с.37].

Більша кількість генералів-вихідців із Охтирського полку (особливо помітна, коли взяти до уваги, що чисельність офіцерського складу кавалерійського полку була вчетверо меншою порівняно із піхотним), очевидно, пояснюється тим, що полк був одним із найстаріших і найпрославленіших у російській армії. Тому службу в ньому обирали чимало здібних випускників військових училищ і навіть таких елітних навчальних закладів як Пажеський корпус (його закінчив граф С.С. де Бальмен).

Особовий склад Меджибізької залоги жив достатньо багатим і різностороннім духовним життям. Перш за все, у цьому відношенні слід згадати функціонування полкового храму. Обидва дислокованих у Меджибожі полки практично з моменту створення мали похідні церкви, які супроводжували їх у польових умовах, однак були малоприслужними для потреб мирного часу. Тому в 1884 р. під церкву було переобладнано костел, розташований в центрі замку. До 1894 р. він числився за Одеським полком, після чого був переданий охтирським гусарам [20]. «Меджибозький хам військового відомства» з повним правом можна вважати унікальним. По-перше, це єдиний відомий нам храм, переобладнаний із католицького (більшість інших військових церков розміщувались у казармених будівлях або ж будувались за типовим проектом). По-друге, більшість військових храмів присвячувались святому Георгію або святому Миколаю, в окремих випадках – іншим святым; церква Охтирського полку ще з XVIII ст. діяла в честь Охтирської ікони Божої Матері. По-третє, при храмі зберігались унікальні предмети церковного начиння – ікона святого Миколая, написана у 1750 р., а також подаровані Катериною II копію ікони Охтирської Божої Матері та Євангелія [20].

Офіцери розташованих у містечку полків долучались до роботи Київського відділу Російського імператорського військово-історичного товариства, до якого входили командир 48-го піхотного полку полковник Йосип Семенович Лошунув, полковники Олександр Васильович Долженков та Володимир Зенонович Май-Маєвський, а також підполковник Охтирського полку Михайло Миколайович Середницький [19, с.220-222]. При цьому можна помітити цікавий нюанс – у Проскуріві діяв місцевий підвідділ Київського відділу, однак практично всі офіцери Меджибізької залоги входили безпосередньо до відділу. Можливо, це пояснюється певною конкуренцією між офіцерськими корпораціями Меджибізького та Проскурівського гарнізонів. Зазначимо також, що жодними значними науковими досягненнями офіцери-меджибожці в складі товариства не відзначились, однак сам факт свідчить про їх різносторонні інтереси та високий інтелектуальний рівень.

Не залишалися байдужими військовослужбовці меджибізького гарнізону до відродження своїх полкових традицій. Так, після рішення військово-політичного керівництва запровадити полкові знаки як елемент виховання корпоративного духу, 15 квітня 1909 р. було затверджено полковий знак Охтирського полку на честь 250-річчя полку, яке відзначалось 27 липня 1901 р. Знак мав форму хреста за штурм Праги у 1794 р. У центрі хреста був накладний герб м. Охтирки, на лівому, правому і верхньому кінцях – накладні вензели відповідно Олексія Михайловича, шефа полку великої княгині Ольги Олександрівни та Миколи II, на нижньому кінці – накладні цифри «1651» та «1901» [21, с.62].

22 січня 1913 р. командир Охтирського полку полковник Трингам звернувся до командуючого 12-ю кавалерійською дивізією генерала О. Каледіна з проханням підняти перед вищим командуванням питання про повернення до парадної уніформи охтирських гусар традиційного елемента гусарського мундиру –

ментика (куртки, що носилась накинutoю на одне плече). Справа в тому, що з часу військових реформ 60-70-х років XIX ст. ментики збереглись лише в гвардії, а в армійських полках – виключно як елемент парадної форми генералів і почесних шефів полків. Однак у процесі впровадження в життя військових реформ 1905-1912 рр. Павлоградський, Єлизаветградський та Ізюмський гусарські полки отримали право на носіння ментика. Добивались отримання аналогічного привілею й інші військові частини (відомо про аналогічні прохання командирів 4-го Маріупольського та 9-го Київського гусарських полків), однак всі ці зусилля залишились даремними [13, с.28].

Цікавим проектом офіцерської спільноти 48-го піхотного Одеського полку стало створення школи для початкової освіти офіцерських дітей. Впродовж двох десятиліть перебування у містечку офіцери та чиновники, яких в полку за штатом було 87-88 осіб (а також полковий священик), змушені були докласти чимало зусиль та витратити значні кошти задля навчання своїх дітей. У Меджибожі діяла лише одна початкова школа, місць в якій не вистачало навіть для дітей селян (містечкові євреї традиційно не відправляли своїх дітей у світські навчальні заклади, надаючи перевагу школі-хедеу). Іноді підготовкою дітей з окремих предметів займалися офіцери полку, проте систематично проводити завдання вони не могли, тож батькам доводилось звертатись до репетиторів. Останні, переважно з числа місцевих євреїв, користуючись відсутністю конкуренції, встановлювали ціну на рівні 5-10 крб. на місяць (місячна платня молодого офіцера становила 50-80 крб.). Враховуючи відсутність у педагогів спеціальних знань та досвіду, «успіхи були самими плачевними і доводилось радіти, якщо впродовж року дитина вивчила хоча б абетку, не набувши шкідливих звичок і не розбалувавшись вскрай» [9, с.188].

Командування полку звернулось із відповідним проханням до попечителя Київського навчального округу. Внаслідок бюрократичних зволікань дозвіл було отримано лише влітку 1899 року, ще кілька місяців довелось потратити на організаційні заходи. Насамперед виділили під класи чотири кімнати в приміщеннях комплексу табірних будівель. Також було підібрано педагогічний склад: Закон Божий погодився викладати полковий священик, а стати вчительками погодились дві офіцерські дружини, одна з яких мала диплом домашньої учительки, тож очолила школу, а інша погодилась викладати іноземні мови [9, с.188].

15 листопада 1899 р. відбулось відкриття школи, на яке прибули чимало офіцерів і чиновників із сім'ями. Спершу полковий священик провів молебень, після якого майбутнім учням було сказане напутнє слово, а потім відбувся солодкий стіл для майбутніх учнів. З 16 листопада почалось навчання, ускладнене тим, що частина дітей мусила добиратись більше версти з різних кінців містечка. Тому уроки починались о 10 годині і продовжувались до 13-ї. Навчались у школі діти 7-9 років, навчання однієї дитини коштувало 2 крб. на місяць. Додатковим джерелом фінансових надходжень були добровільні пожертви. Загалом коштів вистачало, оскільки ключові видатки покривав полк, надаючи приміщен-

ня, дрова для опалення та надсилаючи солдат для прибирання і ремонтних робіт [9, с.188].

Вже в перші місяці існування школи гостро постали кілька важливих питань. Так, по досягненні дев'ятирічного віку хлопчики зазвичай вступали «на казенний кошт» до кадетських корпусів, проте для дівчат отримання подальшої освіти було доволі проблематичним. Відтак, з'явилась думка про створення старших класів. Невирішеним залишалось питання функціонування в літній час, коли приміщення школи займали офіцери розміщених у Меджибізькому таборі полків [9, с.188].

На жаль, невідомо, скільки проіснувала школа Одеського полку. Можна припустити, що після переведення полку в Могилів-Подільський школа припинила своє існування.

Крім всього іншого, частини меджибізького гарнізону відігравали певну роль у підтриманні правопорядку в регіоні. Зокрема, відомо, що у 1881 р., коли Поділлям вперше прокотилась хвиля єврейських погромів, розташовані у Меджибожі військові частини стали одними з головних гарантів стабільності й порядку, не дозволивши спалахнути погрому в містечку.

Окремою сторінкою життя гарнізону Меджибожа стало функціонування літнього польового табору. В теплу пору року біля містечка зосереджувались практично всі війська XII армійського корпусу: 12-а і 19-а піхотні, 12-а кавалерійська та 2-а козака дивізії, а також 3-я стрілецька бригада та придані до з'єднань артилерійські частини. Побіжними свідченнями масштабів і значення Меджибізького табірному збору можуть слугувати довідкові видання кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, в енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона, попри незначний обсяг статті про Меджибіж, спеціально відзначається факт проведення біля містечка табірному збору [23, с.872]. У довідковому виданні «Вся Росія», складеному після Всеросійського перепису населення 1897 р., Меджибіж названо місцем дислокації практично всіх сил XII корпусу – саме біля містечка знаходились табори частин у період збору [2, с.125-132].

Потрібно відзначити, що табірний збір був доволі масштабним заходом, в ході якого відбувалось навчання новобранців, напрацювання у військ досвіду взаємодії та практичних навичок дій у польових умовах. Прикладом може слугувати табірний збір 1899 р., в ході якого біля Меджибожа були зосереджені спершу піхотні з'єднання, а дещо пізніше – кавалерія XII корпусу. З 2 до 9 серпня відбувалися бригадні та дивізійні навчання, відпрацювання спільних дій різних родів військ, ознайомлення із новими «Настановами для польової служби». 7 серпня відбулись маневри силами зведеного загону з усіх трьох родів військ, а також бойові стрільби, які підвели підсумки першого етапу табірному збору. 10 серпня почався так званий рухомий збір – війська трьома колонами вирушили на Вінницю, а звідти на Немирів. 22 серпня всі три колони об'єднались, утворивши так званий Могилівський загін. На війська загону покладалось завдання «протистояти» Київській армії в складі IX та XXI корпусів і військ Уманського табірному збору. Впродовж тижня відбувались маневри на місце-

вості та стрільби різних масштабів, після чого війська вирушили на місця постійних стоянок [8, с.914].

Потрібно зазначити, що саме на період табірному збору, який іноді тривав до пізнього, нерідко припадали святкування певних урочистих подій чи пам'ятних дат. Так, наприклад, 29 квітня 1912 р. у Меджибізькому таборі відбулось святкування полкового свята 47-го піхотного Українського полку. Після урочистого молебню відбувся парад, який приймав начальник табірному збору командир 2-ї козачої дивізії генерал Родіонов. Винуватці свята вразили гостей, пройшовши перед ними двічі – спершу поротно, а пізніше батальйонними колонами, які на практиці вже давно не використовувались і мали нагадати присутнім про аналогічну атаку Українського полку під Севастополем. Після параду відбувся святковий обід для гостей полкового свята, а ввечері відбувся бал. Наступного дня «в таборі було влаштовано солдатське гуляння, яке приваблювало масу гостей». Вояки продемонстрували гімнастичні навички, влаштували різноманітні святкові номери, а наприкінці святкування порадували гостей феєрверком [5, с.594-595].

Надзвичайно масштабним було святкування 200-річчя Кубанського козачого війська, влаштоване особовим складом 1-го Урупського полку. Полк, місцем дислокації якого був Кам'янець-Подільський, був єдиним кубанським полком у європейській частині імперії, тому офіцери вирішили докласти максимум зусиль для репрезентації як власної частини, так і кубанського козацтва загалом. Святкування розпочалось парадом сотень і команд полку та підрозділів від усіх полків і батареї 2-ї козачої дивізії, після чого для гостей влаштували частування в ротонді 48-го Одеського полку і в розбитих навколо шести великих навісах. Вхід до саду ротонди прикрасили вензелями правлячого монарха і його дружини, над якими знаходився герб Кубані, а ще вище – щит з написом «200». По боках від входу стояли 5-аршинні щити з перерахуванням найважливіших подій історії кубанського козацтва, до цих щитів крипились менші з іменами всіх отаманів війська [7, с.889-890].

Після фуршету та доповіді про історію Кубанського війська гості перейшли до ротонди, прикрашеної портретами Миколи II та Петра I, свитками із переліком бойових заслуг кубанських козаків і вінками з дубових гілок. Відбувся сніданок, під час якого зачитали вітальні телеграми від різних осіб та інституцій. Крім того, офіцери 1-го Волзького полку Терського козачого війська, який разом із Урупським полком становив 2-у (Кавказьку) бригаду 2-ї козачої Зведеної дивізії, вручили побратимам масивний срібний кубок, де були вигравіювані прізвища офіцерів-терців і датами «1696», «1889» (рік створення 2-ї козачої дивізії) та «1896». Фінальним акордом свята стали змагання між козаками з рубки лози, при чому лозу спеціально підібрали досить товсту, а місце перерубування маркували білими полосами, ускладнивши тим самим завдання. Паралельно із змаганнями козаки демонстрували номери джигітовки, «где выказалась вся лихость, смелость и ловкость» [7, с.890].

Окремі святкування мали на меті відзначити успіхи певних частин і захопити військовослужбовців до подальшої сумлінної служби, а також виховувати вірність і лояльність щодо царської

влади. Наприклад, 3 серпня 1910 р. в Меджибізькому таборі командуючий Київським військовим округом генерал Іванов вручив імператорський приз – срібну братину – 12-му стрілецькому полку, який за підсумками бойової підготовки виявився лідером стрільби серед усіх частин армії. Командуючий округом привітав полк зі значним успіхом, після чого першим підняв тост із призової братини за здоров'я імператора. Далі було проголошено тости за здоров'я спадкоємця престолу, імператриць (дружини та матері монарха), а також колишнього командира полку Новицького, відзначеного за досягнуті успіхи генеральським званням та призначенням командиром лейб-гвардії Семеновського полку. Після цього для офіцерів та гостей свята було організовано святкову вечерю, а солдати тим часом по черзі випивали з братини по чарці крющона. В цей же час прибували делегації від інших частин 3-ї стрілецької бригади, які вітали 12-й полк із нагородою. Наступного дня особовому складу полку було надано вихідний, а для солдат влаштували різноманітні розваги [4, с.55].

Цікаво, що навіть під час табірних зборів частина офіцерів не полишала наукової роботи. Наприклад, 11 серпня 1913 р. в Меджибізькому таборі відбулось засідання Проскурівського підвідділу Російського військово-історичного товариства, в якому взяли участь 24 члени підвідділу та 52 запрошених офіцери різних частин табірних зборів. Обговорювались питання про вивчення можливої могили Івана Гонти, про існування в с.Серби старовинного церковного літопису та про отримання копії з нього, а також про знайдені в Могилів-Подільському рештки величезної доісторичної істоти. Ключовим елементом засідання стала доповідь штабс-капітана Курчатова про Меджибізький замок, а також подальша екскурсія замком. У ході екскурсії керівник Проскурівського підвідділу (він же – начальник 12-ї піхотної дивізії) генерал-лейтенант М.Орлов звернув увагу, що величезні підвали замку абсолютно не використовуються, хоча в них цілком можна розмістити навіть військовий обоз. Також було зазначено, що за деякими відомостями, «под двором замка, где разбит садик, имеется обширный зал», замуrowаний у 1831 р. при передачі замку військового відомству; було вирішено більш детально вивчити це питання з метою подальшого практичного використання результатів дослідження [3, с.17-18].

Мали місце під час табірних зборів і надзвичайні ситуації. Так, у червні 1898 р. старший лаборант 3-ї батареї 12-ї артилерійської бригади фельдфебель Шаламов під час сигнального пострілу, що мав повідомити про відбій, вирішив продемонструвати молодим бійцям стрільбу посиленням зарядом, для чого зарядив гармату трьома зарядами пороху і додатково запижив шматком шинельного сукна. Оскільки, всупереч технічним нормам, було одночасно використано димовий і бездимовий порох, відбувся вибух, жертвами якого стали двоє солдат [6, с.666].

Мирне життя меджибізького гарнізону було перерване влітку 1914 р. Як згадував про це офіцер 1-го Лінійного Кубанського козачого війська полку 2-ї козачої дивізії Є. Тихоцький: «В 1914 году в июле месяце мы были в лагере у мест. Меджибужье

Подольской губернии... Период полковых и дивизионных учений прошел, и мы ожидали начала маневров. Приказом по дивизии на 13-е июля были назначены дивизионные скачки. Скачки должны были происходить на ипподроме 12-го Ахтырского Гусарского полка, в этом году вызванного на Высочайший смотр в Красное село. Масса приглашенных офицеров с семьями наполнила ипподром гусарского полка. Всюду слышен смех, видны веселые лица и изящные туалеты... Около 4-х часов я подал сигнал к началу 3-го заезда, и в это же самое время обратил внимание, что на ипподром стремительно вкатил штабной автомобиль 12 Армейского Корпуса. Вышедший из него офицер Генерального Штаба быстро обошел высших начальствующих лиц и, по-видимому, сообщил что-то весьма важное и секретное, ибо они моментально потребовали свои машины и оставили ипподром. Не прошло и 10 минут, как весь круг совершенно опустел» [15, 43-44].

Як бачимо, гарнізон Меджибожа на рубежі XIX-XX ст. був важливим внаслідок свого прикордонного розташування місцем дислокації військових частин і проведення польових табірних зборів дислокованих на Поділлі з'єднань. Водночас, особовий склад розміщених у містечку частин жив насиченим життя – окрім повсякденної бойової підготовки, тут проводились виховні заходи, офіцери долучались до роботи культурних і наукових осередків або ж самі створювали просвітницькі інституції.

Список використаних джерел:

1. Адрес-календарь Подольской губернии. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губернского правления, 1904. – 357 с.
2. Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. – М. : Изд-во А.С. Суворина, 1897. – С.125-132.
3. Деятельность Проскуровского Подотдела Киевского Отдела Императорского Российского Военно-Исторического Общества. Протоколы заседаний Проскуровского Подотдела. 18-е заседание // Военно-исторический вестник. – 1913. – №9-10. – С.17-18.
4. Корреспонденция «Разведчика». Жмеринка // Разведчик. – 1911. – № 1056. – С.55.
5. Корреспонденция «Разведчика». Каменец-Подольск // Разведчик. – 1912. – № 1140. – С.594-595.
6. Корреспонденция «Разведчика». Киев // Разведчик. – 1898. – № 406. – С.666.
7. Корреспонденция «Разведчика». Лагерь при м. Межибужье // Разведчик. – 1896. – № 312. – С.889-890.
8. Корреспонденция «Разведчика». Межибужский лагерный сбор // Разведчик. – 1899. – № 471. – С.914.
9. Корреспонденция «Разведчика». Местечко Межибужье // Разведчик. – 1900. – № 488. – С.188.
10. Левитов М. Корниловцы в Донецком бассейне. Глава «Оборона Каменноугольного бассейна» / М. Левитов // Вооружённые силы на Юге России. Январь-июнь 1919 года / С.В. Волков. – М. : Центрполиграф, 2003. – С.35-61.
11. Подольский адрес-календарь / сост. В.К. Гульдман. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губернского правления, 1895. – 452 с.
12. Подольский адрес-календарь / сост. В.К. Гульдман. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губернского правления, 1900. – 349 с.

13. Рапорт командира 12-го гусарского Ахтырского генерала Дениса Давыдова, ныне Ее Императорского Высочества Великой Княгини Ольги Александровны полка полковника Н.В. Трингама командующему 12-й кавалерийской дивизией генерал-майору А.М. Каледину // Цейхгауз. – № 16. – С.28.
14. Список генералам по старшинству. Составлен по 10-е июля 1916 г. – Петроград : Военная Типография Императрицы Екатерины Великой, 1916. – 289 с.
15. Тихоцкий Е. Атака австро-венгерской конницы на 2-ю Сводную казачью дивизию под м. Городок 4 (17) августа 1914 г. / Е. Тихоцкий // Кавалеристы в мемуарах современников 1900-1920 / автор-сост. А.И. Таланов. – М. : Рейтар, 2000. – С.41-58.
16. Залесский К.А. Первая мировая война : биографический энциклопедический словарь / К.А. Залесский. – М. : Вече, 2000. – 576 с.
17. Михаленко А. И жили дружною семьею солдат, корнет и генерал. Страницы полковой истории Ахтырского гусарского полка / А. Михаленко. – М. : Рейтар, 2001.
18. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки: Наукове видання / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.
19. Федорова Л.Д. Київське воєнно-історичне товариство в пам'яткоохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку 20 ст. / Л.Д. Федорова. – К. : Інститут історії України НАН України, 2005. – 261 с.
20. Цитович Г.А. Храмы армии и флота / Г.А. Цитович. – Пятигорск, 1913. – Режим доступа: <http://www.regiment.ru/reg/III/C/12/1.htm>.
21. Шевелева Е.Н. Нагрудные знаки русской армии / Е.Н. Шевелева. – СПб., 1993. – 176 с.
22. Андоленко С. Ренненкампф / С. Андоленко // Возрождение. – 1970. – № 221. – С.54-67.
23. Меджибож // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб. : Типо-Литография И.А.Ефрона, 1896. – Т.18а (36). – С.872.
24. Михаленко А. Меджибіж – місце останньої стоянки Ахтирських гусар / А. Михаленко, В. Крюкова // Науковий вісник «Меджибіж» : мат. Другої наук.-краєзнав. конф. «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / за ред. О.Г. Погорільця, Л.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін. – Меджибіж-Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2009. – С.280-290.
25. Одинцов Николай Иванович. – Режим доступа: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=4784>.
26. Одинцов Сергей Иванович. – Режим доступа: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=853>.
27. Островский Иосиф Альбертович. – Режим доступа: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=4957>.

The article characterized the functioning of the garrison town Medzhibozh late nineteenth – early twentieth century. The attention to the composition of the garrison, especially military life, organization of cultural life (activities regimental churches preparatory school for officers' children, membership in scientific societies), as well as functioning Medzhibyzh camp fee.

Key words: *Medzhibyzh garrison, camp fee, prep, regimental temple.*

Отримано: 18.09.2011